

Turbucz Dávid

Horthy Miklós és a fehérterror: az erőszak szerepe Horthy Miklós hatalomra jutásában 1919–1920-ban

1920. március 1-jén választotta Horthy Miklóst Magyarország kormányzójává az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Annak, hogy a Nemzeti Hadsereg fővezéréből a magyar állam kormányzója lett, több oka is volt, amelyekkel – eltérő mértékben és módon – a történeti kutatások már foglalkoztak.

A Horthy Miklós személyével kapcsolatos irodalomban, ideértve a nem szakszerű történetírás produktumait is, három főbb álláspont mutatható ki arra vonatkozóan, hogy mekkora szerepe volt a terrornak a fővezér kormányzóvá választásában. (Arra itt nincs mód, hogy ezek árnyalatait is bemutassam.) A Horthy-korszak hivatalos Horthy-képe szerint, amit alapvetően a kormányzó vezérkultuszának alakítói – köztük történészek is – határoztak meg, nem volt fehérterror, amiért tehát Horthy Miklós nem is lehet felelős. Ha esetleg mégis elismerték a korszak elején megnyilvánuló politikai erőszakot, akkor ezek eseteit 'egyéni akcióként' értelmezték, amelyek függetlenek voltak a Nemzeti Hadseregtől.¹ Az 1920-as évek elején a baloldali emigráció, 1945 és 1989 között a kommunista propaganda, illetve az 1950-es és 1960-as évek szovjetizált történetírása ennek ellenkezőjét hangsúlyozta: Horthy kizárólag a terror eredményeként lehetett kormányzó, ahogyan politikai hatalmát is a terror alkalmazása miatt tarthatta meg. A 'fasisztának' nevezett politikai rendszer alapelemeként tartották számon az ún. 'leleplező' narratíva képviselői, például Andics Erzsébet és Nemes Dezső a terrort.² Az 1960-as évek második felében kezdett megjelenni az MTA Történettudományi Intézet történészeihez, például Ránki Györgyhoz, L. Nagy Zsuzsához, Sipos Péterhez, Szinai Miklóshoz és Romsics Ignáchoz köthetően a harmadik, egyre inkább szakszerű és megalapozott értékelés. Ennek keretében Horthy fővezéri hatalomgyakorlásában és a kormányzóvá választásá-

* A tanulmány megírásához szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, a PD 128 500 azonosítószámú, „Jobboldali radikalizmus és konzervativizmus között. Horthy Miklós 1919–1931 című”, NKFI alapból megvalósuló projekt keretében történt.

¹ Turbucz 2015: 67–68, 178–183.

² Turbucz 2014: 665–674.

ban szerepet játszó fehérterror mértékét már igyekeztek árnyaltabban értékelni.³ Ez a tendencia folytatódott a rendszerváltozást követően is: elsősorban Thomas Sakmyster Horthy-életrajzára érdemes utalni.⁴

Tanulmányomban ennek a szakszerű értékelésnek a kiegészítésére és árnyalására törekszem újabb kutatásaimra támaszkodva. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott posztdoktori kutatási projektem részeként ugyanis szisztematikusan feldolgoztam a vonatkozó szakirodalmat és annak ellenőrzése érdekében a releváns elsődleges forrásokat (elsősorban levéltári iratokat és a sajtóban megjelent cikkeket). Erre azért volt szükség, hogy minél pontosabban és megalapozottabban legyen bemutatható Horthy Miklós szerepe és felelőssége a fehérterrorban. Ennek eredményeként új források is előkerültek, illetve a már használt források ellenőrzésével árnyalni tudtam a szakirodalom alapvető állításait.⁵ Itt jelezném, hogy a tanulmányban 'féldézőjelet' használok akkor, amikor a korabeli kifejezéseket, szavakat nem szó szerint idézem.

A kezdeti időszak: Szeged

Horthy Miklós 1919. június és augusztus eleje között, a Szegeden eltöltött időszakban szoros és bizalmi kapcsolatot alakított ki a háború végén színre lépett, a történelmi középosztályból kikerülő, politikai tapasztalatokkal nem rendelkező fiatalabb politikai generáció, a jobboldali radikálisok több meghatározó személyiségével is.⁶ Ők az első világháború, a front, az összeomlás és a Tanácsköztársaság tapasztalatainak hatására egy olyan Magyarországot képzeltek el, amelyben maradéktalanul megvalósulnak az antiliberalizmus, az antibolsevizmus, az antiszemitizmus, a militarizmus, a nacionalizmus és az irredentizmus eszméi. Számukra, szintén a háború – mint elsőszámú politikai szocializációs tényező – következményeként, a politikai erőszak, azaz a terror is legitim politikai eszközt jelentett.⁷

A politikai tapasztalatokkal szintén nem rendelkező Horthy ennek a csoportnak vált 1919-ben a szimbolikus vezéralakjává. A Monarchia flottájának utolsó főparancsnoka úgy vállalt szerepet a bolsevik diktatúrával szemben létrejött ellenkormányban, hogy nem rendelkezett kidolgozott politikai elképzelésekkel, ter-

³ Turbucz 2014: 675–686.

⁴ Sakmyster 2001: 37–46.

⁵ Elsősorban az alábbi könyvek releváns részeinek ellenőrzése történt meg: Vargyai 1971; Pataki 1973; Pölöskei 1977.

⁶ Az ellenforradalmi csoportok jellemzéséhez lásd: Ormos 2000: 33–45.; Sakmyster 2001: 29–30.

⁷ A magyar fajvédelem átfogó elemzéséhez lásd: Gyurgyák 2012. Az antiszemitizmus első világháború utáni megerősödéséhez lásd: Romsics 2012: 40–49.; Hajdu 2012: 72–75.; Gyurgyák 2001: 102–109.

vekkal, nem ismerte részleteiben a magyar politikai viszonyokat. Ezen a téren – korábbi karrierje miatt érthetően – felkészületlen és tapasztalatlan volt. A hadügyminiszter és a fővezér radikális nézeteket valló katonákkal, politikusokkal és egyházi személyiségekkel is bizalmi kapcsolatba került Szegeden, akik komoly hatással voltak az 1918 ősze óta eleinte mérsékeltebben, majd a Tisza-parti városban egyre inkább radikalizálódó gondolkodására és világgépére, a közelmúltban a Kárpát-medencében történekről alkotott véleményére. Az altengernagy gondolatvilágának befolyásolása terén különösen is meghatározó volt Gömbös Gyulának, a hadügyminisztérium államtitkárának, báró Prónay Pálnak, a Nemzeti Hadsereg június 14-én megalakult törzsszázada parancsnokának, Horthy személyes testőrének és Zadravecz István ferences szerzetesnek, a Nemzeti Hadsereg későbbi tábori püspökének a szerepe.⁸

Gömbös, Prónay és Zadravecz befolyása eredményeként is Horthy egyre inkább úgy gondolta, hogy a közelmúlt eseményeit a 'destruktív' zsidóság irányította. Ezzel is összefüggésben – Gömbös hatására – nyitottá vált a tördőfés-elmélet elfogadására.⁹ Horthy antiszemitizmusából és antibolsevizmusából logikusan következett, hogy Magyarországot meg kell tisztítani a 'bolsevista mótelytől', korlátozni kell a 'keresztény' és a 'nemzeti' eszme jegyében a zsidóság befolyását, továbbá, 'rendet kell tenni', akár erőszakos eszközökkel is.¹⁰ A 'keresztény' és a 'nemzeti' jelző – jelentős mértékben Zadravecz István tevékenysége eredményeként – az ateista bolsevizmussal szembeni hívószóvá vált.¹¹ Az erőszak alkalmazásával kapcsolatban mindenekelőtt Prónay Pál hatása volt lényeges.¹² Az általa parancsnokolt különítmény, praetorianus gárda Horthy Miklós személyes testőrségét is ellátta.¹³ Prónay 1919 és 1921 között egyszerre volt Horthy egyik barátja, bizalmasa és tanácsadója. Az erőszak alkalmazásának kérdéséhez azonban hozzá kell tenni, hogy Horthy 1918-ban flottaparancsnokként is erélyes magatartást tanúsított, tehát 1919 nyarán – minden bizonnyal – nem kellett különösebben győzködni az erőszakos eszközök szükségességéről. Az azonban okkal feltételezhető, hogy Prónay hatására egyre inkább úgy gondolta, hogy a bolsevik diktatúrával, annak működtetőivel szemben lényegében minden eszköz, így az erőszak, a fizikai és lelki terror alkalmazása is megengedett.

⁸ Ehhez lásd: Sakmyster 2001: 29–33.; Zombori 2010: 173.; Dombrády 1990: 7, 9–10.

⁹ Gömbös 2017; Vonyó 2018: 134–137, 141–142, 148–149.; Gergely 2001: 68, 71.

¹⁰ Shvoy 1983: 50, 52.; Sipos 1990: 4.

¹¹ Zadravecz István világgépéhez lásd: Zadravecz 1967; MFL VI. 8. Conv. Szeged, b7, 44. köt. *Historia Domus* (1828–1920). 712–715.; MFL XI. 3. d. Zadravecz István visszaemlékezése, 144–146.

¹² Sakmyster 2001: 31.; Gyurgyák 2012: 197–202.; Bodó 2011a: 17–19.

¹³ Prónay 1963: 70–71, 73.; PtSzl VI. 973. Prónay Pál, II. köt. 80.; Kozma 1933: 328.

A terror megjelenése és elterjedése

A Nemzeti Hadsereg, amelyet a kortársak az orosz polgárháborúban szemben állók mintájára egyre gyakrabban neveztek 'fehér' hadseregnek, augusztus első felében vonult át a Dunántúlra. Ennek legtöbb egysége a Dunántúlon fegyelmezett magatartást tanúsított. Ez a különítményekről azonban már korántsem mondható el.

Az általuk végrehajtott terror, a minden törvényes és jogi eljárást nélkülöző felelősségre vonás a Tanácsköztársaságban szerepet vállalókon kívül számos olyan személyre sújtott le, akik a közelmúlt eseményeiben részt sem vettek, de baloldali elkötelezettségük és/vagy zsidó származásuk miatt mégis áldozatokká váltak. A parasztság és a cselédség soraiból is kerültek ki áldozatok. A bolsevik diktatúra érdemi vezetőinek felelősségre vonására nem került sor, mivel augusztus elején elmenekültek az országból. A Bödők Gergely nevéhez köthető újabb kutatások szerint a különítmények áldozatainak – név szerint bizonyítható – száma 365 főre tehető. Ez a szám azonban valójában ennél magasabb, de több esetben nem bizonyítható minden kétséget kizáróan, hogy a Nemzeti Hadsereg katonái voltak az elkövetők.¹⁴

A terror intenzitása 1919 augusztusa és 1920 tavasza között változott. Augusztusban meglehetősen intenzíven kezdődött, mivel akkor vonult be a Dunántúl déli részére a Nemzeti Hadsereg, akkor kezdődhetett meg a 'tisztogatás'. Szeptemberben és októberben az atrocitások ugyan nem szűntek meg, de számuk – amennyire megállapítható – körülbelül a negyedére csökkent. Ennek az lehetett az oka, hogy a terror intenzív kezdeti szakasza után már kevesebb személyt lehetett törvénytelen eljárás alá vonni. Novemberben és decemberben, miután a trianoni országterület jelentős része a Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alá került, az atrocitások száma elérte az augusztusi értéket, januárban ráadásul annak duplájára emelkedett.¹⁵ A terroristikus cselekmények, a fizikai és a lelki terror főbb típusai közé – a szakirodalom, illetve a Pesti Izraelita Hitközség és az MSZDP Jogvédő Irodája iratai alapján – a következők sorolhatók:

- megalázás (pl. sértegetés, szidalmazás, az áldozat leköpése);
- az áldozat tulajdonának elvétele vagy megrongálása;
- letartóztatás, internálás;
- az áldozat megverése, kínzása, amelynek eltérő súlyosságú következményei lettek;
- kivégzés;
- a megaláztatás miatti öngyilkosság.

A lelki terror részét képezte még, hogy az áldozatok családtagjainak gyakran végig kellett nézniük a kínzásokat és a kivégzéseket, illetve fel kellett dolgozniuk

¹⁴ Bödők 2018: 171–220, az adat a 214. oldalon található.

¹⁵ Bödők 2018: 204, 206.

mindazt, együtt kellett élniük mindazzal, ami a hozzátartozójukkal történt. Az elkövetők közé nemcsak azok sorolhatók, akik az atrocitást ténylegesen elkövették, hanem a felbújtók és a feljelentők is, illetve azok, akik a kínzásokat és a kivégzéseket egyetértőleg végig nézték.¹⁶

A terrornak alapvetően két oka volt, bár ezek összefüggtek egymással: a boszszúvágy és a 'rendteremtés' igénye. Az országot – vélték a különítményesek és a fővezér – a zsidóktól, a bolsevikoktól 'meg kell tisztítani'. A terror háttérében világnézeti, ideológiai okok is álltak: a magukat nacionalistának, antibolsevistának és antiszemitának tekintő 'fehér' paramilitáris erők leszámolása a forradalmi erőkkel, a bolsevizmussal és a zsidósággal azonosított 'ellenséggel'. A 'fehérek' magatartását a vesztes háború, a történelmi Magyarország összeomlása miatti frusztráció is erőteljesen befolyásolta.¹⁷ A világháború és az azt követő átmeneti időszak forradalmi, helyi háborúi, polgárháborúi és katonai, paramilitáris konfliktusai hatására ráadásul legitim politikai eszközzé vált az erőszak alkalmazása: a közélet Európában – általános jelenséggé – brutalizálódott.¹⁸ Emiatt minden bizonnyal Horthy Miklós nélkül is lett volna fehérterror.

A fővezér felelősségét illetően a következők állapíthatók meg. Emlékirataiban elismeri, hogy tudott az ország 'megtisztítása' részeként történt kivégzésekről, a fizikai és a lelki erőszakról, amelyeket szükségesnek és elkerülhetetlennek tartott. Egészen addig azonban, ameddig nem váltak a számára politikai szempontból kényessé, mint látható lesz, 1920 elejéig nem lépett fel ellenük, és akkor sem túlzottan határozottan. A közvetett felelősségét így Horthy Miklós utólag vállalta is. A fehérterror ráadásul az egyetlen téma az emlékirataiban, amellyel kapcsolatban elismerte a felelősségét.¹⁹ Emellett az, hogy a fővezér és annak elvárásaival összhangban az alárendelt katonai parancsnokságok 1919. augusztus második felétől kezdődően rendszeresen adták ki parancsaikat arra vonatkozóan, hogy a katonák fegyelmezetten viselkedjenek, törekedjenek a jogrend helyreállítására, és ne lépjenek túl a hatáskörüket, kiválóan mutatja, hogy Horthy tisztában volt a különítmények által gyakorolt fizikai és lelki terrorral.

„Egyes osztagok rendcsinálási működésénél minden túlkapás kerüendő” – szögezte le augusztus 23-án a fővezér bizalmas tiszti parancsa.²⁰ A szeptember 22-én kiadott 4. sz. fővezérségi parancs szerint a Nemzeti Hadsereg katonáinak úgy kell viselkednie, hogy a román visszavonulást követően „a felszabadult [a Nemzeti Hadsereg ellenőrzése alá került – T. D.] területek lakosságában tényleg

¹⁶ Bődök 2018: 171–220, 292–431.; Paksa 2019: 217–223.; Gioielli 2015; PtSzL I. 658. 10. 3. ő. e.; MZsL I. E, B 10/3 d.

¹⁷ Gerwarth 2018: 71–92.

¹⁸ Bődök 2018: 34–90.; Bodó 2004: 129–172.; Bodó 2011b: 133–163.

¹⁹ Horthy 2011: 135–136.

²⁰ Hetés–Morva 1968: 120.

a felszabadulás érzését váltsa ki megjelenésünk²¹ Ugyanilyen tartalommal született meg több későbbi fővezérségi parancs is. A szombathelyi katonai kerületi parancsnokság augusztus 30-án közölte 511. sz. parancsát a zalaegerszegi állomásparancsnoksággal. Eszerint az „összes fehér tiszti alakulások” kötelesek a törvényes formákat betartani, az „önkéntes és igazságtalan eljárásnak még a látszatát” is kerülniük kell.²² A zalaegerszegi állomásparancsnokság esetében ráadásul nem ez volt az egyetlen ilyen parancs, amellel, hogy ez csak egy állomásparancsnokság. A Tolna vármegyei katonai parancsnokság iratai között is számos hasonló dokumentum található. Az egyik, a 94/II. sz. (augusztus 28.) tiszti parancs leszögezte, hogy a „rendcsinálás” során a „túlkapások” (erőszakos fellépés, fosztogatás) kerülendők, ha ezek mégis bekövetkeznek, akkor a felelősök hadbíróság elé kerülnek.²³ Az adott helyzetben, érveltek a parancsok, az volt a legfontosabb, hogy a Nemzeti Hadsereg megítélése a lehető legjobb legyen, mert csak így lehet elérni, hogy a magyar társadalom és az antant minél inkább bízjon a hadseregben. Ettől függött ugyanis a hadsereg jövőbeli szerepe. A fővezérség tehát tisztában volt a hadseregen belüli fegyelmi problémákkal. Nem lett volna szükség a gyakori és sokszor többször is megismételt parancsokra, ha minden rendben lett volna a hadsereg fegyelmeivel és erkölcsi állapotával.²⁴

A hadsereg fegyelmeinek megerősítését, tevékenységének törvényes keretek közé illesztését, a túlkapások megszüntetését kívánta a fővezérség ezekkel a parancsnokkal elérni. Horthy Miklós értelemszerűen arra törekedett, hogy a Nemzeti Hadsereg fegyelmezett haderő legyen. Egy főparancsnok sem akar ugyanis egy lázongó, fegyelmezetlen és önjáró katonákból álló hadsereg felett parancsnokolni. Számára a Monarchia haditengerészetén belüli vasfegyelem volt a viszonyítási pont. A bolsevik diktatúra utáni kaotikus viszonyok között azonban a szervezés alatt álló, jól működő reguláris hadseregnek nem nevezhető Nemzeti Hadseregben korántsem volt egyszerű a rendet és a fegyelmet fenntartani.²⁵ Ráadásul maga Horthy is egyetértett azzal, hogy a ’lázongó’ országban ’rendet kell tenni’, akár olyan eszközökkel is, amelyek békeidőben egy hadseregen belül nem megengedettek. Bizonyos mértékig tehát szemet hunyt a történetek felett, mert azokat ő maga is szükségesnek tartotta.

Az is fontos szempont a fővezér magatartásának megértéséhez, hogy a kolegialitás eszméje, a tiszti becsület – ebben az esetben sajátosan értelmezett – védelme miatt sem lépett fel az erőszak beszüntetése érdekében, mert minden bizonnyal „árulásnak láttatott vele minden nyilvános vádat, amelyet a fegyve-

²¹ HL I. 89. VKF B/256. d. 277/3123. mf. 4. sz. fővezérségi parancs. Siófok, 1919. szept. 22.

²² HL II. c) 1306. 10. d. 192/II. sz. Zalaegerszeg, 1919. aug. 30.

²³ HL II. b). 1273. 1/a d. 358/1919. sz. Tiszti parancs. Kaposvár, 1919. aug. 28.

²⁴ Ehhez a kérdéskörhöz lásd még: Szakály 2010: 310–312.

²⁵ Ormos 1998: 71, 73.

res erők ellen felhoztak”.²⁶ Horthy a nyilvánosság előtt és a levéltári iratokban is a ’népítéletként’, ’egyéni akcióként’ beállított erőszakos cselekményeket alaposan kivizsgáló fővezér képét igyekezett magáról terjeszteni. Ez azonban inkább imázs-építésként, mint az erőszak megszüntetéseként értékelhető. A szavak és a tettek ugyanis nem voltak összhangban. A nyilvános fővezéri nyilatkozatok és interjúk így inkább a jogrend, a törvényesség helyreállítására, fenntartására irányuló törekvést demonstrálták az antant és a hazai közvélemény előtt.²⁷ A fővezér a kiadott parancsokra is utalhatott, amikor a nyilvánosság előtt jelezte, hogy mindent megtesz azokkal szemben, akik törvénytelen módon lépnek fel a lakossággal szemben. Ezek a parancsok tehát egyrészt tényleges szándékot tükröztek, azt, hogy a Nemzeti Hadsereg megbízható módon, a fővezér elvárásaival összhangban fegyelmezetten működjön, de kommunikációs technikaként, imázsépítésként, illetve önfelmentésként is értékelhetők.

Határozott fellépésre tehát nem került sor az erőszakot elkövetőkkel szemben, inkább kommunikációs lépésekről volt szó. Ráadásul még ez is ellentmondásosnak tekinthető, mivel egyes nyilvános és bizalmas kijelentéseiben Horthy is hozzájárult az erőszak alkalmazásának legitimálásához. A fővezérség bizonyos iratai rámutatnak arra, hogy Horthy Miklós hogyan magyarázta a hadsereg szerepét. Egy augusztus 22-én kelt fővezéri utasítás szerint a karhatalmak első számú feladata „a legnagyobb eréllyel és szigorral a rend, a nyugalom fenntartása, továbbá a kommunisztikus ellenáramlatok megakadályozása az ország területén”.²⁸ Hat nappal később a fővezér – a hadügyminiszter terrortal szembeni tiltakozására is válaszul – arra utasította a katonai kerületi parancsnokokat és a vármegyei kormánybiztosokat, hogy a jelenlegi ’rendkívüli állapotok’ miatt a feladataikat erélyesen végezzék, mert ha a katonai és a polgári hatóságok nem teszik ezt megfelelő erélyességgel és határozottsággal, akkor ez a katonák ’túlkapásaihoz’, illetve ’népítéletekhez’, ’egyéni akciókhoz’ fog elvezetni. „Ez a két momentum – szögezte le – a hatóságok gyengesége egyrészt, a karhatalmak túlkapásai és népítéletek másrészt – egymással szorosan összefüggenek. [...] Felszólítok minden parancsnokságot és közigazgatási hatóságot, hogy a legerélyesebb kézzel azonnal lásson hozzá a még működő kommunista központok letöréséhez, a még szabadon lévő izgatók, a múlt bűnös kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéléséhez.”²⁹ Hasonló álláspontot fogalmazott meg szeptember 8-án a csendőrség és

²⁶ Sakmyster 2001: 39.

²⁷ Turbucz 2015: 67–68.

²⁸ HL I. 89. VKF B/152. d. 2413. mf. 235. sz. Utasítás a karhatalmak alkalmazásával kapcsolatban. Siófok, 1919. aug. 22.

²⁹ HL I. 89. B/153. d. 2476. mf. 142. sz. Horthy Miklós utasítása a katonai kerületi parancsnokságoknak és a megyei kormánybiztosoknak, Siófok, 1919. aug. 28.

a rendőrség újjászervezése kapcsán is.³⁰ Szeptember közepén a statárium végrehajtásának erélytelensége miatt utasította a miniszterelnökön keresztül a katonai és a polgári hatóságokat az erélyesebb fellépésre.³¹ A fővezér a terrort a hatóságok erélytelenségével magyarázta, azaz, ha nem teszik meg mindazt, ami indokolt a 'rendteremtés' érdekében, akkor egyes katonák és a polgári lakosság fogják megtenni.³² Ezek a levéltári források azt jelzik, hogy a fővezér a polgári hatóságok erélytelenségére hivatkozással is elfogadhatóvá tette a terrort.

A hivatalos csatornákon kívül bizalmas keretek között is kifejezte a fővezér, hogy 'rendkívüli', 'háborús' állapotok vannak az országban. Prónay Pál és Lehár Antal is felidézte visszaemlékezésében, hogy Horthy milyen kijelentéseket tett akkoriban. Prónay a fővezértől érkező, erőszakra felszólító kijelentésekre utalt. Siófokon állítólag egyik alkalommal ezt mondta a fővezér: „...csak végezzétek a tisztítómunkát így tovább, ahogy megkezdtétek”.³³ Prónay ebben az időszakban úgy fogalmazott, hogy „katonaként csak parancsoknak engedelmeskedtünk, így nem lehetünk gyilkosok”.³⁴ Lehár pedig arról írt, hogy a fővezér fellógatná a „szaros zsidókat”, illetve Horthy egyszer azt mondta magáról, hogy „mindenre képes vagyok”, a „legaljasabb módszerekkel dolgozom”.³⁵

Kétségtelen, hogy Prónay és Lehár – eltérő okokból – idővel kiábrándult Horthy Miklósból. Emiatt elképzelhető, hogy nem adják vissza hitelesen Horthy akkori véleményét. Az mindenesetre jól látható – mivel a levéltári iratok, ez a két visszaemlékezés és Horthy újságíróknak tett akkori nyilatkozatai összhangban vannak egymással –, hogy az erőszak alkalmazása nem állt távol a fővezértől. Ezt jól mutatja, hogy szeptember 22-én Szombathelyen egy nyilvános beszédben a terrort „kiérdemelt büntetésnek” nevezte, mert „a meggyilkolt apák és megbecstelenített leányok emléke revansért kiált”. Ez az állítása olvasható volt a sajtó tudósításaiban, így nagyobb nyilvánosságot is kapott.³⁶ A fővezér a budapesti bevonulás után is több interjúban megvédte hadseregét. Külföldi újságíróknak egy alkalommal például úgy fogalmazott, hogy „magam is olvastam néhány amerikai lapban olyan kegyetlenségekről, amelyeket ez a hadsereg állítólag elkövetett”. E hírek 99%-át „hazugságnak” nevezte, mert csak néhány „túlkapás” történt, de ezek elkövetőit szigorúan megbüntették. Majd hozzátette: „Másfelől azonban nem lehet azon csodálkozni, ha egy tiszt, aki testvérének a gyilkosára vagy meg-

³⁰ Hl I. 89. B/155. d. 2606. mf. Csendőrség és rendőrség átszervezése. Siófok, 1919. szept. 8.

³¹ Hl I. 89. B/155. d. 2663. mf. 1336. sz. Statárium kihirdetése. Horthy levele a miniszterelnöknek. Siófok, 1919. szept. 19.; Vargyai 1971: 44, 47–49, 52–53.

³² Vargyai 1971: 47–53.

³³ PtSzL VI. 973. Prónay Pál, II. köt. 162, 193, 216., az idézet a 216. oldalon olvasható.

³⁴ Lehár 1973: 111.

³⁵ Lehár 1973: 111, 123, 159.; Lehár 1993: 20.

³⁶ Horthy Miklós fővezér Sopronban. *Vasvármegye* 1919. szept. 23. 1.

gyalázójára bukkant, nem kímélte.”³⁷ Horthy egy február végén készült interjúban is azt válaszolta egy bécsi újságírónak, hogy „Magyarországon nincsen fehér terror és nincsen mészárlás. Igaz, hogy a bolsevizmus reakciójaként egyes egyének a bosszúállást a maguk kezébe vették, azonban ezekkel szemben a hatóságok fognak eljárni.”³⁸ Ezek a példák rámutatnak arra, hogy az erőszak alkalmazását a fővezér is legitimálta.³⁹

Az is rámutat Horthy felelősségére, hogy már egyes kortársak is hozzá fordultak a terror mérséklése érdekében. 1919. augusztus végén Tószeghy Albertet, egy jómódú zsidó földbirtokost és társait letartóztatta a Prónay-különítmény néhány tagja (Prónay Pál nem volt jelen). Tószeghy felesége augusztus 27-én felkereste a fővezért Siófokon, akitől a férje szabadon bocsátását kérte. Horthy meghallgatta a nőt, és ígéretet tett neki arra, hogy mindent meg fog tenni a férje érdekében. A fővezér egy főhadnagyot még aznap este Fonyódra küldött „azon szóbeli parancsával, hogy [...] azonnal keresse fel a fonyódi különítmény parancsnokát ama parancssal, hogy a letartóztatásban lévő két földbirtokosnak semmi bántódásuk ne essék”. Horthy utasítása időben meg is érkezett Fonyódra, azt a főhadnagy át is adta a tiszti őrzőparancsnokának. Ennek ellenére másnap Tószeghy Albertet és társait kivégezték. Horthy a történetekért leszidta Prónayt, „mert az antant érdeklődik iránta [mármint Tószeghy iránt – T. D.], én pedig garantáltam épségét és kiszabadítását”. Horthy leküldte Fonyódra Prónayt, hogy vizsgálja ki az esetet. Prónay ott megtudta, hogy a foglyokat a tiszti különítmény által felhergelt helyiek akasztották fel.⁴⁰ A különítményes tisztek tehát nem vették figyelembe az egyértelmű fővezéri parancsot, azzal ellentétesen cselekedtek. Ez az eset egyrészt tehát rámutat arra, hogy a kortársak is összekapcsolták a fővezér személyét a terror jelenségével, de – mint már történt rá utalás – arra is, hogy nem rendelkezett a hadseregen belül olyan hatalommal, ami normális körülmények között megillette volna.

A kormányzóválasztás és a terror

1920. február közepén újra a politikai napirend egyik meghatározó témájává vált a terror, mert az Ostenburg Gyula vezette különítmény egyes tagjai február 17-én meggyilkolták a *Népszava* két újságíróját, Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. A nyomozást – a belügyminiszter utasítására – a budapesti rendőrség kezdte meg, de

³⁷ Horthy a külföldi újságírókhoz. *Budapesti Hírlap* 1919. nov. 20. 3.

³⁸ A fővezér nyilatkozata. *Népszava* 1920. febr. 27. 5.

³⁹ Turbucz 2015: 67–68.; Sakmyster 2001: 43.

⁴⁰ Varga 2019: 31–36, 69–70, 75–77, 82–88, 139–141, 302–304, 329, 348–349. Az idézetek a 83. és a 140. oldalakon olvashatók.

rövid időn belül a fővezérség vette át, így az elkövetők megbüntetése elmaradt.⁴¹ A fővezérség beavatkozása a nyomozásba nyilván már akkor is meglehetősen feltűnő volt, de nem lehetett ellene mit tenni.

A legitimista Beniczky Ödön, aki a gyilkosság idején volt belügyminiszter, évekkel később lehetőséget kapott arra, hogy a vallomását nyilvánosságra hozza. Az *Újság* című napilap tette ezt meg 1925. május 31-én. Vallomásának az volt a lényege, hogy a terrorisztikus cselekmények „szemmel láthatólag központilag igazgatva, egy eddig nálunk ismeretlen rendszert képviseltek”.⁴² A volt belügyminiszter állítása szerint 1920. február elején egy a Gellért Szállóban rendezett vacsora után az asztaltársaság egyik tagja panaszkodni kezdett egy olyan cikk miatt, amit a *Népszava* kívánt közzéadni, de ezt a cenzúra nem engedélyezte. „Valaki a társaságban megjegyezte, állítja Beniczky, hogy most már csakugyan ideje volna ezt a gaz Somogyi Bélát a Dunába tenni. Horthy Miklós fővezér úr öméltósága e kijelentéssel bontott asztalt: Nem beszélni kell itt, hanem cselekedni!”⁴³ A vallomás későbbi részében Beniczky azt állítja, hogy később – még a gyilkosság előtt – sor került egy raportra, „amelyen a fővezér úr »a békekötésre való tekintettel« a különítmény-parancsnokokat a további kilengésektől eltiltotta. Ez a riport valószínűleg lefolyt.” Majd egy ellentmondás következik a vallomásban: „A riport talán megvolt, de az említett cselekedni-jelenet is megvolt.”⁴⁴

Beniczky a békekötést nevezte meg a „további kilengések” eltiltásának okaként, de emellett a fővezérnek a kormányzóválasztás miatt is fontos volt megfigyelmezni különítményes-vezereit.⁴⁵ Nem kívánta ugyanis veszélyeztetni a megválasztását. Ezért hívta össze az említett riportot. Február 10-én a fővezér azt nyilatkozta, hogy a magyar politika célja a mielőbbi konszolidáció kell hogy legyen.⁴⁶ Prónay Pál visszaemlékezése is arról tanúskodik, hogy a fővezér nem akarta az újságírók halálát.⁴⁷ Mivel a gyilkosság nem állt a fővezér érdekében, így feltehetőleg más adott erre utasítást. Az adott politikai helyzetben egyedül Friedrich István volt miniszterelnök érdekeit szolgálta a szociáldemokrata újságírók meggyilkolása. Friedrich elsőszámú célja január vége óta ugyanis az volt, hogy ha már ő nem lehet miniszterelnök, akkor a fővezérből ne legyen államfő. A gyilkosság Friedrich általi elrendelésének indítéka ez lehetett. Ha ugyanis érdemi nyomozást folytathatott volna a rendőrség, akkor az a fővezért erősen gyanúba keverhette volna. Ennek pedig az lehetett volna az eredménye, hogy a nemzetgyűlés mégsem őt vá-

⁴¹ Szinai 1988: 6.

⁴² Beniczky Ödön vallomása. *Az Újság* 1925. május 31. 5.

⁴³ Beniczky Ödön vallomása. *Az Újság* 1925. május 31. 6.

⁴⁴ Beniczky Ödön vallomása. *Az Újság* 1925. május 31. 7; Szinai 1988: 14–15.

⁴⁵ Szinai: 16–20.; Paksa 2012: 51–52.

⁴⁶ Nikolaus v. Horthy über die Ungarische Zukunft. *Pester Lloyd* 1920. február 11. 2.

⁴⁷ PtSzL VI. 973. II. köt. 278.

lasztja meg kormányzónak.⁴⁸ Ráadásul a fővezér nem is hivatkozhatott a „további kilengéseket” megtiltó raportra, mert azzal „az egész fehérterrorét viselt felelősség elismerése” történt volna meg.⁴⁹

A Somogyi-Bacsó gyilkosság háttéréből is jól látható, hogy a fővezér tudott a terrorisztikus cselekményekről, de idővel már igyekezett visszafogni a különítmények parancsnokait. Ugyanis a fővezér – különítményes-vezéreihez hasonlóan – addig „a világháború pszichózisában élő katonatiszt volt”, azonban a budapesti bevonulást követően, új perspektívaként, elérhető közelségbe került az államfői pozíció megszerzése, így lemondott a katonai diktatúra bevezetéséről, és elkezdte fékezni a különítményeit.⁵⁰ Ezt jelzi a gyilkosság előtti raport is, amikor a fővezér megtiltotta a „további kilengéseket”. Kétségtelen, hogy két héttel a kormányzóválasztás előtt a legkevésbé arra volt Horthy Miklósnak szüksége, hogy egy gyilkossági ügyben kelljen magyarázkodnia. Magyarázkodnia ugyan nem kellett, de a Somogyi és Bacsó budapesti temetésén részt vevő tömeg, ha némán is, de jelezte, hogy a társadalom számos csoportjának elege van már a terrorból.⁵¹

Horthy Miklós kormányzóvá választásának okai közül a legfontosabbnak az tekinthető, hogy támogatta őt az antant. A győztes hatalmak támogatása nélkül nem lehetett volna belőle államfő. Emellett fontos szerepe volt annak is, hogy ő rendelkezett az egyetlen magyar katonai erővel, amely ráadásul meghatározó befolyással bírt a belpolitikai folyamatok alakulására. 1919 második felében taktikusan, jól helyezkedve hozott döntéseket, így az ország sorsát meghatározó tárgyalások egyik főszereplőjévé vált. A megelőző hónapokban tapasztalt terror, a katonai diktatúra bevezetésének lehetősége, tehát a fenyegetettség érzése is befolyásolta a politikai pártok vezetőit, amikor február közepén arról döntöttek, hogy támogatják-e Horthy Miklós megválasztását. A Somogyi-Bacsó-gyilkosság ugyan beárnyékolta azt, de érdemben nem befolyásolta. A szabad királyválasztók (elsősorban a Kisgazdapárt) és átmeneti megoldásként a legitimisták (Keresztény Nemzeti és Egyesülés Pártja) is elfogadták a személyét. A személye körüli vezérkultusz – bár a népszerűsége kapcsán pontos adatokat nem ismerünk – az adott viszonyok között a társadalom egyes csoportjai számára elfogadható jövőképet jelentett. A 'nemzetmentő', az 'új honfoglaló' vezér képe, aki elvezeti a magyar nemzetet a 'szebb jövő' felé, a 'magyar feltámadás' állapotába, sokak számára lehetett vonzó. Mivel Horthy Miklós egyik párthoz sem kötődött, így pártok felettinek mutathatta magát, amit a személye körüli propaganda is hangsúlyozott. A felsorolt tényezők miatt nem volt más érdemi jelölt az államfői pozícióra. Azonban az a korabeli állítás, ami szerint a 'nemzet egésze', a 'nemzet akarata' emelte Horthy

⁴⁸ Szinai 1988: 43–46.

⁴⁹ Szinai 1988: 46–47, 50–52., az idézet a 46. oldalon olvasható.

⁵⁰ Hajdu 2010: 60–63., az idézett gondolatok a 60. és a 62. oldalon olvashatók.

⁵¹ Somogyi Béla temetése. *Budapesti Hírlap* 1920. február 24. 6.

Miklóst a kormányzói székbe, meglehetősen távol áll a valóságtól. A terror miatt ugyanis az áldozatok hozzátartozói nem lelkesedtek a fővezérért, míg a szociáldemokraták és a polgári liberálisok attól is tartottak, hogy katonai diktatúrává alakul majd át az ország politikai berendezkedése.⁵²

Összegzés

A fővezér fehérterrorral kapcsolatos felelősségét illetően az mondható el, hogy minden kétséget kizáró módon nem igazolható, csak feltételezhető, hogy Horthy írásban vagy szóban parancsot adott a 'lázas' ország 'megrendszabályozására'.⁵³ Az esetleges szóbeli parancsnak természeténél fogva nincsen nyoma. Prónay ezzel kapcsolatos említett állításai pedig nem perdöntők. Írásos parancs – az eddigi kutatási eredmények szerint – nem maradt fent. Emellett „nem ismerünk olyan terrorcselekményt, amelyben Horthy részt vett, és arról sem tudunk, hogy közvetlenül felügyelte volna az áldozatok kiválasztását”.⁵⁴ A parancs hiányával ellentétben viszont egyértelműen kijelenthető, hogy a szörnyűségek, az erőszak alkalmazása teljes joggal kapcsolható össze a nevével, ahogyan – az emlékiratai és más források alapján – a közvetett felelőssége sem képezheti vita tárgyát.⁵⁵ A közelmúltban elvégzett kutatásaim – a levéltári források és a sajtóban megjelent cikkek ellenőrzése, újbóli elemzése és új források feltárása – eredményeként összetettebb és árnyaltabb keretek között mutatható be Horthy Miklós szerepe és felelőssége a terror kapcsán.

Végezetül arra érdemes még visszautalni, hogy mennyiben járult hozzá a terror Horthy Miklós kormányzóvá választásához. Kétségtelen, mint látható volt, hogy a terror szerepet játszott ebben, de kizárólag ezzel a tényezővel magyarázni a megválasztását nem megalapozott. Az antant támogatása nélkül – tehát kizárólag csak a terror eredményeként – ugyanis Horthy Miklós nem lehetett volna kormányzó. A döntő tényező tehát a nemzetközi támogatás, a fővezér nemzetközi elfogadottsága volt.

⁵² Horthy kormányzóvá választásának okaihoz lásd: Sakmyster 2001: 56–60.; Dombrády 1990: 32–34.; Romsics 1982: 85.; Pölöskei 1977: 98.; Püski 2006: 17–18.; Sipos 2007: 57–58.

⁵³ Romsics 2007: 7, 30.; Ormos 1998: 72.

⁵⁴ Sakmyster 2001: 38.

⁵⁵ Turbucz 2012: 52.; Dombrády 1990: 23–24.; Ormos 1998: i. m. 71–74.

Források

Hadtörténelmi Levéltár (HL)

- I. Országos Katonai Hatóságok. 89. M. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke levéltára.
- II. Alsófokú katonai területi hatóságok. Vármegyei és járási hatóságok [= II. b)]. 1273. Tolna vármegye katonai parancsnoksága.
- II. Alsófokú katonai területi hatóságok. Helyi hatóságok, Állomásparancsnokságok [= II. c)]. 1306. M. kir. katonai állomásparancsnokság, Zalaegerszeg.

Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár (MFL)

- A Kapisztrán Rendtartomány Rendházai VI. 8. Conv. Szeged, b7, 44. köt. Historia Domus Szegediensis patrum Franciscanorum provinciae SS. Salvatoris ab anno 1828 (1828–1920).
- XI. Személyi hagyatékok. Zadravecz István, 3. d. Zadravecz István visszaemlékezése.

Magyar Zsidó Levéltár (MZsL)

- I. Pesti Izraelita Hitközség, E, Jogsegítő Iroda, B 10/3 d.

Politikatörténelmi és Szakszervezeti Levéltár (PtSzL)

- VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések. 973. Prónay Pál, Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918–1921.
- I. Pártok. 658. Magyarországi Szociáldemokrata Párt, 10. Jogvédő Iroda, 3. ő. e.

Hivatkozott irodalom

- Bodó, Béla 2004: Paramilitary Violence in Hungary. *East European Quarterly* (38.) 2. 129–172.
- Bodó, Béla 2011a: Pál Prónay: Paramilitary Violence and Anti-Semitism in Hungary, 1919–1921. *The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies* (2101.)
- Bodó, Béla 2011b: White Terror in Hungary, 1919–1921. The Social Worlds of Paramilitary Groups. *Austrian History Yearbook* (42.) 133–163.
- Bödök Gergely 2018: *Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919–1921)*. (PhD disszertáció) Eszterházy Károly Egyetem, Eger.
- Dombrády Lóránd 1990: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Budapest.
- Gergely Jenő 2001: *Gömbös Gyula. Politikai életrajz*. Budapest.
- Gerwarth, Robert 2018: Harc a Vörös Szörnyeteggel: ellenforradalmi erőszak Közép-Európa vereséget szenvedett államaiban. In: Robert Gerwarth – John Horne (szerk.): *Háború béke idején. Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után*. Budapest, 71–92.

- Gioielli, Emily R. 2015: *'White Misrule': Terror and political violence during Hungary's long World War I, 1919–1924.* (Ph.D. dissertation) Central European University, Budapest.
- Gömbös Gyula 2017: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról.* S. a. rend., jegyz., utószó: Turbucz Péter. Máriabesnyő.
- Gyurgyák János 2001: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Budapest.
- Gyurgyák János 2012: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Budapest.
- Hajdu Tibor 2010: Rosszkor jött gyilkosság. Somogyi Béla és Bacsó Béla halála. *Rubicon* (20.) 4–5. 60–63.
- Hajdu Tibor 2012: Tanácsköztársaság, 1919. A Forradalmi Kormányzótanács személyi összetételéről. *Rubicon* (23.) 8. 72–75.
- Hetés Tibor – Morva Tamásné (szerk.) 1968: *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919–1938.* Budapest.
- Horthy Miklós 2011: *Emlékirataim.* Budapest.
- Kozma Miklós 1933: *Az összeomlás 1918–1919.* Budapest.
- Lehár, Anton 1973: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921.* Hrsg.: Peter Broucek. München.
- Lehár Antal 1993: Egy katonatiszt naplója, 1919–1921. *História* (15.) 11. 7–50.
- Ormos Mária 1998: *Magyarország története a két világháború korában (1914–1945).* Debrecen.
- Ormos Mária 2000: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941).* 1. köt. Budapest.
- Paksa Rudolf 2012: *A magyar szélsőjobboldal története.* Budapest.
- Paksa Rudolf 2019: A fehérterror „logikája”. Események, olvasatok, kontextusok. In: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): *Terror 1918–1919. Forradalmárok, ellenforradalmárok, megszállók.* Budapest, 217–245.
- Pataki István 1973: *Az ellenforradalom hadserege 1919–1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszüldítésében Magyarországon (1919. augusztus – 1921. július).* Budapest.
- Pölöskei Ferenc 1977: *Horthy és hatalmi rendszere (1919–1922).* Budapest.
- Prónay Pál 1963: *A határban a Halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből.* Szerk., bev. tan.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin. Budapest.
- Püski Levente 2006: *A Horthy-rendszer (1919–1945).* Budapest.
- Romsics Ignác 1982: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve.* Budapest.

- Romsics Ignác 2007: Horthy-képeink. *Mozgó Világ* (33.) 10. 3–33.
- Romsics Ignác 2012: Huszadik századi traumáink. Trianon és a Holokauszt. *Rubicon* (23.) 9–10. 38–65.
- Sakmyster, Thomas 2001: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Budapest.
- Shvoy Kálmán 1983: *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. S. a. rend., bev., magy. jegyz.: Perneki Mihály. Budapest.
- Sipos Péter 1990: A kormányzó. *História* (12.) 5–6. 3–11.
- Sipos Péter 2007: Horthy Miklós személyisége és gondolkodásmódja. *Rubicon* (18.) 10. 57–61.
- Szakály Sándor 2010: Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg létrejötte (1919–1920). In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged.
- Szinai Miklós 1988: *Ki lesz a kormányzó? A Somogyi–Bacsó-gyilkosság háttere*. Budapest.
- Turbucz Dávid 2012: Horthy Miklós antiszemitizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. *Kommentár* (6.) 5. 51–64.
- Turbucz Dávid 2014: A magyar történettudomány Horthy-képe (1945–1989). *Történelmi Szemle* (56.) 4. 663–688.
- Turbucz Dávid 2015: *A Horthy-kultusz 1919–1944*. Budapest.
- Varga István 2019: *Fonyód 1919-ben. Források Tószeghy Albert és társai meggyilkolásához*. Szerk., vál., s. a. rend., jegyz.: Varga István. Fonyód.
- Vargyai Gyula 1971: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör (1919–1921)*. Budapest.
- Vonyó József 2018: *Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt*. Pécs.
- Zadravecz István 1967: *Páter Zadravecz titkos naplója*. Szerk., bev.: Borsányi György. Budapest.
- Zombori István 2010: Horthy, Zadravecz és Szeged (1919). In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged. 171–180.

